

Opponensi vélemény
Tusor Péter
„Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése”
(mikropolitikai tanulmány)
címen benyújtott
akadémiai doktori értekezéséről
Felcíme: Egy „epizód” Magyarország és
a római Szentszék kapcsolataiból

Tusor Péter legelső, napvilágot látott tanulmányaitól kezdve a XVI-XVII. század magyar katolikus egyházának történetére összpontosította figyelmét, különös tekintettel a Vatikáni Levéltárban (és más, főként itáliai levéltárakban) általa föltárt és többnyire publikálatlan, eddig a kutatás előtt ismeretlen forrásokra. Már a disszertáció tézis-sora (tíz pontban megfogalmazva) is, de méginkább maga az értekezés arról tanúskodik, hogy eddigi, két évtizedes kutatói pályafutása során nem véletlenszerűen felbukkanó, vagy kerek évfordulók révén a köteles érdeklődés előterébe kerülő témák foglalkoztatták, hanem egy, térben-időben jól behatárolható kutatási területen munkálkodik, noha a térség időnként birodalmi méreteket ölt, mint például jelen esetben. A magyar katolikus egyház XVI-XVII. századi történetét a legmesszebbmenő alapossággal igyekszik föltárni, bemutatni, a szakmai köztudatban ismertté tenni. A disszertáció erőssége a forrásokkal való eleven kapcsolata azok szakszerű – néha általa kidolgozott szempontok következtetéses figyelembevételére miatt újszerű – közzétételére révén. Erőssége még ezen túlmenően a tekintélyes, nemzetközi szakirodalom széles körű ismerete, valamint találgató, invenciózus probléma-érzékenysége.

A téziseit kísérő publikációs jegyzék a disszertációnak csak válogatott bibliográfiája az értekezés témakörével kapcsolatban, a jelen műhöz viszonyítva előzetes tollpróbálkozás – a legmagasabb szinten. A „néhány fontosabb közlemény” szerény címet viselő első rész 15 tanulmányt ölel föl magyarul és három (német, olasz, angol) idegen nyelven, az első 2002-ben jelent meg, az utolsó 2012-ben. Ez utóbbi több, mint tanulmány, az általa szerkesztett Collectanea Vaticana Hungariae sorozat II/4 sorszámot viselő kötete. A bibliográfia második részében az értekezés témájának előpublikációit nyolc tanulmány képviseli, közülük egy forrásközlés. A szerző 2003-ban kezdte meg tervszerű közreadását, a 2013-as évszámmal jelölték az értekezés és a tézissor benyújtásakor sajtó alattként kerültek föltüntetésre, azóta egy kivételével valamennyi megjelent. Mindennek ismerete nélkülözhetetlen előfeltétele az érdemi bírálatnak.

Ám nem lehet eltekinteni a tekintélyes és terjedelmes értekezés számok segítségével történő körüljárásától, felmérésétől sem. Az „Elöljáróban” címet viselő bevezetés, 12 oldal, római számozással került jelölésre, az arab számokkal ellátott értekezés 1-295 oldalnyi, a dokumentumok (33 tétel latinul vagy olaszul) 46 oldalon sorjáznak, a források felsorolása és a bibliográfia 15 oldalt vesz igénybe.

A Vatikáni Titkos Levéltár mellett öt ország 19 levéltára szolgált kutatási színhelyül. A bibliográfia 253 tételt tartalmaz, mellékesen megjegyezve, mindössze 13 mű került besorolásra a szerző keresztnéve alapján. Végezetül hat oldalnyi kronológia következik 62 időponttal és az akkor történetekkel. Ha az első három és az utolsó hat dátumot nem vesszük figyelembe, az éves bontás a következő: 1614-ben 3 időpont fontos, 1615-ben 14, 1616-ban

31, 1617-ben 2, 1618-ban pedig 3. A kronológia illetően bemutatása érzékletesen tudatja, hogy lényegileg két vagy csak másfél év alatt lezajlott eseménysorozat rekonstrukciójával szembesül az opponens. Ami a legmozgalmasabb év Pázmánynak az esztergomi érseki székre kinevezése során: az 1616-os esztendő. Az időpontok sorozatának gondos egybegyűjtése a mikropolitikai megközelítés nélkülözhetetlen eszköze. Az események egymásutániséga, a közöttük eltelt napok száma mind értékes információt tartalmaz a döntéshozókról, egyáltalán az adminisztrációs folyamatban résztvevő személyekről. A disszerens ezek segítségével logikus föltevéseket tud megfogalmazni.

Folytatva a számok nyelvén szólást, 374 oldalt tesz ki az egész mű. A főszöveget 966 jegyzet kíséri, amint illik, *petit* karakterrel, igazolandó a disszerens következtetéseit, újszerű állításait.

A főszövegen belül idézett terjedelmesebb források (például Pethe László kamarai elnök Bécsben, 1616. március 2-án kelt levele Melchior Klesl bécsi püspök-főminiszterhez Pázmány Péter érseki kinevezése érdekében a 61-63-as oldalakon), valamint a historiográfiai (pontosabban a témára vonatkozó eddigi teljes szakirodalommal kapcsolatos) fejtegetések szintén *petit* karakterrel kerültek leírásra, s ez a *petit* – kicsiny jelenség a szöveg tényleges terjedelmének csak hozzávetőleges becslését teszi lehetővé. Vagyis a nagyjából 1.309.000 leütés 32,7 ívet tölt meg, ami segít fogalmat alkotni a majdani könyvről.

Az opponens úgy véli, teljesítette a reá háruló bírálói munka előfeltételének egy részét és nyugodtan mellőzheti a lábjegyzetek további elemzését, vagyis azt, hogy hány levéltári egység került átnézésre, földolgozásra, mennyi latin és olasz nyelvű, rövidebb-hosszabb idézet támasztja alá a disszerens meglátásait, akár az eddigi szakirodalom állításaira, akár az ő új eredményeire vonatkozólag.

Az értekezés lépésről lépésre, iratról iratra haladva rekonstruálja Pázmány Péter érseki kinevezésének előzményeit, körülményeit, életútjának váratlan fordulóit, szomaszkai noviciátusát, majd magának a kinevezésnek a kánonjogi háttérét. Hitelesen bemutatja a jezsuita érseket, annak a Jézus Társasággal fennálló viszonyát. A két utolsó (VIII. és IX.) fejezetben tárgyalja kinevezésének okait, mert nem elégszik meg a hagyományos közhelyszerű válasszal, miszerint Pázmányra csupán személyes kiválósága miatt esett volna egyszerre a Szentszék és a Habsburg udvar választása. Új eredményeit 10 pontban foglalja össze, ami Tézisek címen a tisztelt jelenlévők előtt ismert.

Az opponens a következőkben bemutatja az alkalmazott munkamódszert, majd végezetül az értekezés egyes témáihoz fűzi bíráló vagy elismerő megjegyzéseit.

Fentebb már említésre került, ám újfent érdemes kitérni arra, hogy az előbb néhány sorban felvázolt tartalmi vezérfonállal párhuzamosan egy másik szál is jelen van szinte a teljesség igényével, ez pedig az eddigi Pázmány-irodalom kritikai historiográfiája. „Elöljáróban” a disszerens felsorolja a történészeket, irodalomtörténészeket, a jezsuita történetírás nagy alakjaitól kezdve napjainkig (VIII.o.): Timon Sámuel, Pray György, Katona István, Fraknói Vilmos, Hanuy Ferenc, Galla Ferenc, Kornis Gyula, Lányi Ede, Petruch Antal, Iványi Béla, Öry Miklós, Szabó Ferenc, Lukács László, Sávai János, valamint Sík Sándor és Bitskey István. Az ő megállapításait veszi vizsgálat alá a későbbiekben, és erősíti meg vagy veti el azokat az általa ellenőrzött vagy feltárt források alapján. S mindezt a főszövegben esetleg új bekezdéssel elválasztva a narratívától, vagy a főszövegben *petit* betűtípussal szedve, hogy jól elkülönüljön (például: Historiográfia, 9-10.o.), vagy a lábjegyzetekben. Nyilvánvalóan a disszerensnek jogában áll súlyozni a historiográfiai tényeket, mintegy három súlycsoportra bontva azokat, ám az események fő vezérfonalába beszótt második szál következetes követése egyszeri olvasásra bizony nehéz, bár nem lehetetlen. Némileg bonyolítja a helyzetet, amikor e három formájú megközelítési módnak az alkalmazása bizonytalanná válik, vagy teljesen háttérbe szorul. Az opponensnek e probléma megoldására nincs kész receptje, konkrét javaslata. Bírálói tevékenysége során megtanulta ugyan más történészek gondolatmenetének

meandereit, logikai következtetéseiket, esetleges képzettársításait követni a teljes megértésre törekedve, ám a jelen mű szerzőjének kiváló értekezési stílusú szövege nem egy esetben kihívást jelentett, és főként a közbevetett mondatok miatt csak újraolvasás révén bukkant napvilágra a disszerens mondandója. Tekintessék el a példák idézésétől, kéretik figyelmesen elolvasni a téziseket, vagy inkább magát az egész művet.

Pázmány Péter alakjának hiteles bemutatása a több eredőre visszavezethető döntéssorozatok forgatagában csak akkor lehetséges, ha a vele kapcsolatban álló személyek szintén ismertetésre kerülnek. Szép példája ennek Placido de Mara nuncius bemutatása a 15. oldalon, a főszövegben, *petit* betűtípussal. Ugyanígy jár el Lodovico Ridolfi ügyvivő esetében (20-21.o.). A Pázmány mellett főszereplőnek számító Melchior Klesl bécsi püspök, főminiszter, végül bíboros már a 8. oldalon színre lép, a legfontosabb adatait lábjegyzetben lehet olvasni. Alakja később számtalanszor előbukkan és mind jobban föltárulkozik bonyolult jelleme. A makropolitikai tettek mellett szinte elhanyagolható a 248. oldalon a 165. lábjegyzetben olvasható „mikropolitikai” elem: „Klesl ... pappá szentelése után egy évig nem mutatott be miseáldozatot.” Következésképpen „Pázmány katolikus hite erősebb lehetett.” Ez a momentum már lelkiségtörténeti szempontból világítja meg a két főpap alakját, de a morális megközelítés sem hiányzik, mert „az anyagiakhoz való viszonyukban is találunk különbséget: Kleslnél a javadalomhalmozás gyakorlata mind erősebben érvényesült” (ugyanott). A patrónus-kliens párost alkotó két főpap kapcsolatának bemutatása a források alapján mindkettőjükéről újabb meg újabb meglátásokat eredményez. Két szuverén személyiség, az egyik nagy hatalom birtokosa, a másik nagy hatalom várományosa, egymással szemben távolságtartók maradnak a közösen szolgált politikai célok ellenére is. Ez hozza magával Pázmány függetlenségét támogatójával szemben, ez biztosítja Pázmány pályafutásának töretlenségét Klesl bukásakor, valamint Klesl egyházi rehabilitációja után Pázmány gesztusértékű közeledését (202.o.). A szerző úgy véli, Pázmánynál „kivételesen talán egy kis *dissimulatio* is kimutatható.” Ezt az óvatos megfogalmazást csak helyeselni lehet. Pázmány érseki kinevezésének okai között szerepel Kleslrel való kapcsolatának elemzése. Némileg egyszerű megállapítás, de együtt szemlélve őket, egyszerre tűnik elő különbözőségük és hasonlóságuk, sokkal élesebb körvonalakkal, mintha külön kerülnének bemutatásra. A disszerens a fő- és mellékszereplők forrásokkal megalapozott és hiteles bemutatása mellett – vagyis fontos információk közlése során – sem veszíti szem elől a főszereplőt, Pázmány Pétert. Amikor Melchior Klesl politikáját elemzi (246-248.o.), akkor is tud a jezsuita szerzetesről, majd érsek-prímásról szólni. A főminisztert és annak egyházpolitikáját bemutató, gondosan fogalmazott megállapítások olvasásakor sem támad olyan benyomás, mintha a bécsi püspök átvette volna a főszerepet. A figyelemmel olvasó tudja, hogy áttételesen ugyan, de valójában továbbra is Pázmány Péterről van szó, és Klesl vonzódása az intrikákhoz, a *dissimulatio* eszközeihez – zenei nyelven szólva – ellenpontot jelent Várad szülöttének minél hitelesebb ábrázolásához. Idézem: „Lényeges különbség (közöttük), hogy Pázmánynál teljesen, egészen haláláig hiányzik az egyébként a korabeli magyar politikai kultúrában szintén szerteágazó gyökereket eresztő *dissimulatio*” (248.o.). Ennek az árnyalt bemutatásnak – s nem utolsósorban a gondos szövegelemzésnek köszönhetően – sikerült Klesl 1618. február 4-ei levelének rébuszait „tökéletesen” megfejteni, értelmezni Pázmány 1618. februári levelének segítségül hívásával. „Azaz a két irat korrespondeál”(251.o.). Több példa talán szükségtelen annak érzékeltetéséhez, miként segíti a mikrofilológiai elemzés a mikropolitikai megközelítést, miként elevenedik meg a holt szövegből kiindulva két nagyformátumú, makropolitikai téren igencsak aktív egyházfő sorok mögött rejtőző gondolkodása.

A disszerens az alkalmazott munkamódszer terén következetesen és mindvégig igényes. Ugyanis az információkban gazdag vagy azokat némileg rejtegető szövegegységeket teljes terjedelmükben végigolvasta, az öt megelőző kutatók forrásidézeteivel azokat egybevetette, és jópárszor újraértelmezte a szövegkörnyezet hiányában esetlegesen félreérthető vagy

homályosnak tűnő forrásokat, hogy az eddigi kutatási eredményeket patikamérlegre tegye, nem az ifjabb nemzedék által nem egyszer öncélúan alkalmazott bíráló kedvéért, hanem a történelmi igazság minél teljesebb megközelítése végett.

Ennek előmunkálata pedig, hogy a már kiadott források szövegeit nem volt rest összevetni az eredeti dokumentumokkal. Még a nagy, elfogadott kiadások esetében is így járt el, szerényen megjegyezve a következő kutató nemzedéknek: „Én az eredetit használtam” (244.o. 147.j.).

Ez a gondos munkamódszer tette lehetővé a félreolvasások kijavítását. Ennek fontosságát egyetlen példa jól igazolja, amikor a szóban forgó levelet előzőleg kiadó Lukács László az *inimititia* helyett az *amititia* szót vélte olvasni, s ezzel Acquaviva jezsuita generális és a jezsuita Pázmány viszonyát ellentétes értelműnek vélelmezte (12.o. 3.j.).

Az előző kutatók szeme rendszerint elsiklott a szövegekben lévő, esetleges kihúzásokon, betoldásokon, szócsereken. Ezek technikai részleteknek, elhanyagolható apróságoknak tűnnek az avatatlan olvasó, de nem az avatott (és a történelmi igazság teljes megismerése irányában elkötelezett) kutató előtt. Például a 12.o. 4. jegyzetében olvashatjuk: „Aláhúzással jelölt kihúzás, az előtte lévő szavak sorközi beszúrások (tudniillik közben sor került Ridolfi audienciájára)” V. Pál pápánál (1605-1621).

Nem mindegy, hogy egy névtelen, döntéshozatalnak még csak közelébe sem engedett kúriai hivatalnok, vagy maga V. Pál az, aki a 3. brève szövegéből a „legvégső szakaszban maga húzta ki (a tinta ugyanaz, mint az *Expediatur, Paulus papa V* klausuláé) azt a kérvényből átemelt és a jelek szerint még Scipione Cobelluzzi brévetitkár által is jóváhagyott kitélt, miszerint Pázmány a nuncius távolléte esetén Klesl bécsi püspök kezébe is leteheti újabb (ti. szomaszka) szerzetesi fogadalmát” (78.o.).

A tintaszín azonosítását lehetővé tevő odafigyelés meghozta a maga gyümölcsét, mert a disszerens ezek után teljes megalapozottsággal, feljogosultan állíthatja: „A pápai tollvonásban a Szentszék jogainak védelmét kell látnunk” (ugyanott).

A különféle műfajú iratok egymáshoz való viszonyának gondos rekonstrukciója ugyancsak újabb ismeretekkel szolgál. Szép példa erre az 57. o. 54. jegyzete. Itt olvasható, hogy „*Sed si a societate separandus sit, ad Carthusiam vel alium ... laxiorem regularem ordinem transeat, ut canones et privilegia societatis concedunt*” (ugyanott).

A karthauzi rendbe való átlépést Pázmány komolyan fontolgatta volna? Több helyen is említésre kerül a remeterend (40, 57, 118, 121, 161.o.), sőt a legrégibb magyarországi karthauzi kolostor, a menedékkövi (34.o.) is, ami azonban nem apátság volt, csak perjelség. A karthauzi rendben az előjáró nem apát, hanem perjel!

Pázmány tényleg komolyan gondolt volna a karthauzi rendre, amihez majd csatlakozik, vagy csak a rendjében kialakult helyzete miatt „lebegtette” annak lehetőségét, hogy a legtevékenyebb szerzetesrendből átlép a legkontemplatívabba, következésképpen a külvilággal kapcsolatosan legpasszívakba? Esetleg a Trienti Zsinat (1545-1563) enyhébb szabályzatú rendekbe való átlépést tilalmazó rendelete értelmében „szerzetesi közhellyé” vált fordulatot alkalmazott volna? Rendtársait ezzel a kijelentéssel akarta volna rádöbenteni a vele kapcsolatosan egyáltalán nem szerzetesi, de még csak nem is keresztényi viselkedésükre? (Rágalmak, hamisított levelek, 40-57.o.) Erről, mármint a karthauziakhoz átlépés komolyan gondolásáról némileg bővebben lehetett volna írni.

Ehhez hasonlóan több figyelmet érdemelt volna Francisco Suarez jezsuita teológus (1548-1617), mert a szerzetességről általában (*De religionis virtute et statu*) és kifejezetten saját rendjéről (*de religione Societatis Jesu*) írott művei a szerzetesi életre, annak kánonokban kikristályosodott formájára rendkívül nagy hatást gyakoroltak, Pázmány maga is olvasta, idézte, magyarázta Suarez a gráci korszak után és fokozódó elismeréssel viseltetett iránta. Ez megengedi annak föltételezését, hogy Pázmány ismerte Suarez nézeteit a szerzetesi élettel, főként közös rendjükkel kapcsolatban és ezek tovább árnyalhatták szubtilis döntését, vagyis

távozását a Jézus Társaságból a szomaszkák útba ejtésével oly módon, hogy a későbbiekben a magyar katolikus egyház legfontosabb posztján és a nádor mellett a rendi társadalom élén valójában megmaradjon jezsuitának.

Nem túlzás a disszerens azon állítása, miszerint „Pázmány befolyása a magyar egyház irányítójára (ti. Forgách Ferencre) lelki vezetőként meghatározóbb, mint korábban vélni lehetett. Így még inkább érthetővé válik a forgách-i konfrontatív konfesszionális politika fordulata, azaz gyóntatója stratégiájának megfelelően a belső katolikus felekezetiépítés középpontba állítása a bécsi béke, illetve az 1608. évi törvények realitásai mentén” (Összefoglalás 1. 270.o.).

Majd így folytatja: „Pázmány a háttérből már 1607/08-tól a magyar katolicizmus irányítója, valódi „szürke”, pontosabban „fekete” „eminenciás”. Szerepében beilleszthető a korszak politikaformáló udvari gyóntatói sorába...” (ugyanott). „Neki kivételes módon lehetősége nyílt átülni a gyóntatószék másik oldalára is...” (271.o.). Egyszerre egyház-, lelkiség- és politikatörténeti jelenséggel szembesül a kutató és az opponens. Jó lett volna rámutatni arra, hogy a jezsuiták, az európai katolikus udvarok népszerű gyóntatói olyannyira, hogy e szempontból a XVII. és a XVIII. századot jezsuita korszaknak nevezi a történetírás. Maguk a jezsuiták elsőnek reflektáltak arra a problémára, hogy meddig magánember az uralkodó vagy a bűnbánó főpap és mennyire a közhatalmat gyakorló személyiség. Könnyű lenne azt állítani, hogy az abszolút uralkodói hatalom kiépültekor a jezsuiták megszállták a hatalmi központokat. Maga, Aquaviva generális, aki 1581-1615 között irányította a Jézus Társaságot, foglalkozott ezzel a kérdéssel és 1602-ben rendelkezést bocsátott ki az uralkodók gyóntatóinak, felhívva figyelmüket a megoldandó feladat nagyságára és az ebből fakadó veszélyekre. Ez utóbbiak bármi szereptévesztés esetében nem csak a gyóntató személyét érintenék, hanem az egész rendi vezetést, sőt az egész rendet, mert a jezsuiták kezdettől fogva ápolták sikereik egyik hatékony előmozdítóját, a korporatív szellemiséget. A gyóntatónak szinte bele kell olvadnia rendjébe. Tilos tanácsot adni akár szóban, akár írásban a politikai vezetőkre tartozó ügyekben. E rendelkezés fényében a kor rejtett hatalmú „eminenciásairól”, az udvari gyóntatókról még árnyaltabb, pontosabb képet lehet alkotni.

A tekintélyes terjedelmű írás alig tartalmaz értelmet zavaró elírást, ami a számítógépek korában kivételes jelenség. A legfontosabb hibákat érdemes felsorolni: Pázmány esztergomi érsekké kienyvezésére (164. o.) áll kinevezésére helyett. Csak felételezzük (184. o.) van a feltételezzük helyett. Örül (212. o.) lett írva az ürül helyett. Tikos (235. o.) illetve tikosított (239. o.) a titkos, illetve titkosított helyett.

A felhasznált szakirodalom – alapos ellenőrzés után nyugodtan állítható – pontosan került feltűntetésre, s következzen egy kivétel, hogy erősítse a szabályt, vagyis az opponens kijelentését. A lehetséges ellenjelölteket bemutató VIII/2. számú fejezet (189-200.o.) 22. számú lábjegyzete pontatlan, mert Juhász Kálmán sorozatának a kötetei összekeveredtek. A helyes jelölés a Csanádvarmegyei Könyvtárnak a 28. kötete, és nem 43., amint olvasható, kiadási helye nem Szeged, hanem Makó, és a kezdő oldalszám 128 helyett 135. A kérdéses műben ugyanis a 128-134. oldalakon Szegedy Pál csanádi püspök szerepel, aki már csak azért sem lehetett Pázmány vetélytársa, mert 1597-ben elhunyt. Verancsich Faustus sem lehetett igazán ellenjelölt, viszont Pázmány Péterrel kapcsolatban volt és amikor Forgách halálának hírért vette Pázmánytól, följegyezte: „Ez a jezsuita lesz most az esztergomi érsek és azt meg is érdemli”(Juhász i.m. 152.o.). A 25. jegyzetben szerepel Juhász Kálmán sorozatának következő kötete Herovich Mátyás csanádi püspök (1608-1623) kapcsán, a könyv kiadásának helye nem Szeged, hanem Makó, oldalszám nem 14-15, hanem 7-16.

A dokumentumok közreadása példamutató, elég a 20. számúra utalni, ami V. Pál brévéje Pázmány Péternek (Róma, 1616. április 21.). A kutatói figyelem mindenre kiterjed. „A fogalmazvány lapjának felső sarka leszakadt. A fol. 102 v. első sorából 2-3 szó hiányzik”.

A 243. oldalon lévő 146. számú lábjegyzetben olvasható nyelvtani elemzés segít megérteni a latin eredeti némileg homályos fogalmazását. Több jegyzetében pedig fölillantja a további kutatások lehetőségét (például a 232. o. 105. j.).

Végezetül szabad legyen az itt elhangzott, részleges észrevételeket, amelyek Pázmány Péter érseki kinevezésével kapcsolatosak, s magát a tárgyalta téma egészét beilleszteni némileg nagyobb távlatba.

Míg Európa a XVI. században a reformáció és az ezt követő katolikus megújulás tanúja volt, addig a Magyar Királyság – a terjeszkedő Oszmán Birodalom egyre súlyosabb nyomása alatt összeroppanva – megszűnt több mint félévezredes múlttal rendelkező önmaga lenni. Török hódoltság, nemzeti jogokat és érdekeket sértő vagy figyelmen kívül hagyó, néhanapján pártoló Habsburg-uralom, időnként magyar vért ontani nem habozó Erdélyi Fejedelemség a nemzeti és vallási megosztottság hármasszínhelye. Ez utóbbi perifériájáról indult el az az ifjú, aki a hatalom centrumában is, a csúcsra eljutva, a hatalmat szolgálatnak tartotta és élt ugyan vele, de azzal soha vissza nem élt.

Nyugat figyelmét a Trienti Zsinat, a kezdődő vallásháborúk, a földrajzi felfedezések következtében végbemenő korai gyarmatosítások kötötték le. A megosztott kereszténység (a Szentszéket kivéve) az újkor hajnalán nem döbbsen annak tudatára, hogy hozzá veszélyes közelségben, hazánk területén a vele gyökeresen szembenálló iszlám hosszú távú európai jelenlétre rendezkedik be. Politikai téren a valamivel később jelentkező francia hegemónisztikus törekvések és az ezzel szembeszegülő spanyol-osztrák Habsburg-dinasztikus érdekek bonyolult megosztást, ugyanakkor szövetségshálózatot hoztak létre a nyugati kereszténységen belül, s ennek része II. Mátyás utódlása, II. Ferdinánd hatalomra juttatása. Ez utóbbinak tevékeny szorgalmazója a Szentszék, és maga V. Pál pápa. Pázmány Péter esztergomi érsekké történt kinevezése ebbe a sokszorosán bonyolult-bonyolított hatalmi viszonyrendszerbe illeszkedik oly módon, hogy közben fölsejlik az első általános európai, az ún. „harmincéves” háború kirobbanásának a lehetősége, amelynek végső szakaszában a vallási indíték játszotta a legkisebb szerepet.

Ha az eddigiekben röviden leírtakat az opponens néhány mondatban szeretné összegezni, akkor nyugodt lelkiismerettel állíthatja a következőket. A páratlanul koherens, ugyanakkor sokrétű, bő évtizedig tartó kutatás méltó gyümölcsöt termelt. A disszerens elsősorban saját forráskutatásaira támaszkodva, a tudományosság követelményeinek eleget téve olyan önálló művet nyújtott be az MTA Doktori Tanácsához, amely tartalmilag és formailag megfelel az akadémiai doktori értekezések szigorú követelményrendszerének. Új kutatási eredményeivel mind hazai, mind nemzetközi téren, politikatörténetben éppen úgy, mint az egyháztörténet területén gyarapítja a történelmi ismereteket. Mikropolitikai tanulmány jellegével pedig módszertanilag is újat hoz a hazai kutatás számára. Ezért a disszertáció nyilvános vitára bocsátását javaslom és a történelemtudományok doktora cím odaítélését a mű megalkotójának élenken támogatom.

Török József
PhD